

*Красуля А. В.,**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри германської філології
Сумського державного університету**Кримова А. В.,**магістрантка кафедри германської філології
Сумського державного університету*

ЕЛІМІНУВАННЯ ЛІНГВО- ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ СЕРІАЛІВ)

Анотація. Стаття присвячена теоретичному та практичному обґрунтуванню вибору принципів елімінування лінгвістичної та соціокультурної лакунарності в аудіовізуальному перекладі на прикладі британської серіальної продукції. Актуальність обраної теми зумовлена популяризацією світового кінематографу та зростаючими обсягами постачання оригінального аудіовізуального контенту у неангломовні регіони. У дослідженні подано характерні функціональні особливості процесу аудіовізуального перекладу, визначено критерії досягнення його адекватності. У межах типології аудіовізуального перекладу розглядаються два ключові види перекладу оригінального аудіовізуального контенту цільовою мовою: дублювання та субтитрування. Проаналізовано взаємозалежність дій перекладача та особливостей процедури субтитрування/дублювання при виборі відповідної стратегії передачі безеквівалентної лексики, а саме лакун і національно маркованих лексичних одиниць. З'ясовано умови довольного вибору способів делакунації оригінального кінотексту. Виявлено вплив композиційної і граматичної структури лексичних одиниць та етнокультурної лексики корелюючих мов на явище лакунарності у міжмовній і крос-культурній комунікації. Взаємозалежність способів елімінації лакунарності та специфіки перекладу аудіовізуальної продукції у межах обраних стратегій (форенізації/доместикації) проаналізована на ілюстративному матеріалі популярних британських телесеріалів «*Downtown Abbey*» «*Sherlock*» і «*The Crown*». У дослідженні докладно описана процедура декодування підвидів лінгво- та соціокультурної лакунарності: лексичних, граматичних, стилістичних та етнографічних лакун. Підведено підсумки щодо подальших наукових перспектив дослідження окресленої теми.

Ключові слова: лакуна, лакунарність, аудіовізуальний переклад, дублювання, субтитрування, перекладацькі стратегії, форенізація, доместикація.

Постановка проблеми. Безпрецедентний і стрімкий розвиток світового кінематографу, зокрема популяризація та величезні обсяги дистрибуції американського і британського кіно- та серіального контенту у неангломовні регіони, стали потужним чинником формування наукового інтересу до перекладу кінопродукції. Формування методологічної моделі дослідження процесу аудіовізуального перекладу ускладнюється його поліфонічністю, зумовленою синтетичною природою кіномистецтва.

У свою чергу, поява нових категорій і парадигм осмислення лінгвістичної дисципліни призвели до набуття лакунами статусу окремих міжмовних одиниць, що протягом останніх десятиліть активно розглядаються у практичній площині з погляду перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості наукових розвідок знаходимо підтвердження того, що складне та багатоаспектне явище елімінування лінгво- та соціально-культурної лакунарності є невичерпним джерелом для досліджень, свідченням чого стають наукові праці обмеженого кола як вітчизняних, так і закордонних учених. Зокрема, до когорти науковців, які займалися питанням декодування лакунарності, належать М.Ю. Марковина, Ю.О. Сорокин, С.О. Колода та ін. Вивченням методики аудіовізуального перекладу займається сучасне покоління дослідників Ф. Чауме, Л. Коелз, Н.А. Матківська.

Метою статті є вивчення взаємозалежності принципів вибору методів і прийомів елімінування лінгво- та соціокультурної лакунарності від процесуальної характеристики субтитрування/дублювання як різновидів аудіовізуального перекладу.

Виклад основного матеріалу. Переклад аудіовізуальної продукції спрямований на одночасну матеріалізацією як вербальних/невербальних структур (діалоги, коментарі, жестикуляція), так і візуально-звукових компонентів (загальна атмосфера відеосюжетів) [3, с. 148]. Оскільки роль перекладача не обмежується виключно роботою над кінотекстом, адекватність аудіовізуального перекладу детермінується не лише ступенем відповідності між лінгвістичними кодами корелюючих мов, а й узгодженістю між усіма аспектами оригінального та перекладеного аудіовізуального контенту: вербальних/невербальних компонентів і візуально-звукових елементів.

У межах методологічних підходів до вивчення перекладу аудіовізуальної продукції науковець Ф. Чауме пропонує модель, що ґрунтується на поетапному розгляді та передачі означальних кодів: лінгвістичного, музично-звукового, кадрового, графічного, коду мобільності та ін. Особливості перекладацького процесу лінгвістичного коду полягають у передачі різних стилів мовлення корелюючих мов. Інтерпретація музичного та звукового кодів передбачає переклад пісень та власне екранного мовлення. Плановий код та код мобільності охоплюють перекладацькі аспекти часової синхронізації довжини діалогів та реплік у крупних планах з кінетикою, жестами та мімікою.

Графічний код розглядається через переклад написів, що представлені на екрані [5, с. 12–24].

Доцільність послідовного чи одночасного відтворення означальних кодів в аудіовізуальному перекладі продемонстрована у 2 серії 4 сезону британського серіалу виробництва BBC «*Sherlock*», у якій головний герой пропонує своїй клієнтці скуштувати *fish and chips*, різновид традиційного вуличного фаст-фуду в англійській кухні (обсмажена у фритюрі риба із картоплею фри):

- *SHERLOCK: Chips.*
- *MS. CULVERTON: Chips?*
- *SHERLOCK: You're suicidal. You're allowed chips. Trust me. It's about the only perk.*

У дубляжі російською мовою, виконаним *Першим каналом* на замовлення телекомпанії BBC, *fish and chips* перекладено як:

- *ШЕРЛОК: Чипсы.*
- *МИСС КАЛВЕРТОН: Чипсы?*
- *ШЕРЛОК: Суицидникам чипсы можно. Поверьте. Это единственный плюс.*

Проте у наступному кадрі чітко простежується розходження між лінгвістичним та іконографічним кодами, оскільки Шерлоку та міс Калвертон подають саме картоплю фри, що зовсім не схожа на чіпси у звичайному розумінні російськомовного глядача. Україномовна телеверсія каналу *1+1* пропонує перекласти англійське слово *fish and chips* родовою назвою, що не викликає когнітивного дисонансу у глядачів від розбіжностей між лінгвальним та екстралінгвальним планами:

- *ШЕРЛОК: Фаст-фуд.*
- *МИС КАЛВЕРТОН: Фаст-фуд?*
- *ШЕРЛОК: Ви самогубця, Вам фаст-фуд можна.*

Повірте, це, напевно, єдиний плюс.

Достовірна та повномасштабна передача у перекладі усіх означальних кодів забезпечує продуктивне досягнення прагматичних цілей в аудіовізуальному перекладі.

У межах типології аудіовізуального перекладу виокремлюємо два ключові види передачі оригінального аудіовізуального контенту засобами іншої мови: дублювання та субтитрування. Під субтитруванням розуміють процес забезпечення синхронізованими титрами телевізійного або фільмового діалогу. Процес дублювання полягає у застосуванні техніки перекриття оригінальної звукової доріжки аудіовізуальної продукції іншою, неоригінальною доріжкою [6]. Незважаючи на доволі різні функціональні характеристики, спільна для обох видів аудіовізуального перекладу специфіка простежується насамперед у часових обмеженнях, синхронізації двомовного тексту з кадром, перекладі сленгових виразів, посиланні на загальновідомі культурні явища та відмінності у їх сприйнятті. Параметр часу, який визначає тривалість тексту однієї репліки/субтитру, зокрема кількість рядків у тексті та відповідно символів у рядку, є релевантним як для техніки субтитрування, так і для дублювання, оскільки синтаксична структура англійських речень у більшості випадків дозволяє набагато компактніше висловити власну думку порівняно з українською мовою. Обмеження кінотексту у часі та розміщенні в екранному просторі призводить до значної компресії поданої інформації й унеможливує використання перекладацького коментаря для декодування соціальних і культурних алюзій. До прикладу, у 3 серії 1 сезону перекладач, дублюючи репліку Шерлока, випускає початок фрази для економії часу й екранного простору:

– *SHERLOCK: Don't know what's got into the criminal classes.*

– *ШЕРЛОК: І що сталося зі злочинним світом?!*

Зважаючи на характерні особливості передачі оригінального кінотексту, дослідниця Ірена Ковачич виокремлює тривірневу ієрархію елементів у субтитруванні та дублюванні:

1) обов'язкові для перекладу елементи;

2) частково необов'язкові елементи, які скорочуються при перекладі;

3) необов'язкові елементи, які випускаються у перекладі [8, с. 409].

З огляду на вищенаведені дані наукових розвідок можемо дійти висновку, що формат процедури субтитрування/дублювання обмежує перекладача у виборі стратегії передачі безеквівалентної лексики, власне, лакунарних одиниць і слів-реалій, які потребують перекладацьких коментарів.

Мета будь-якого перекладу, насамперед, полягає у вичерпному збереженні смислового змісту вихідного тексту та передачі його функціонально-стилістичних аспектів засобами іншої мови. Лакуни, що несуть у собі закодовану інформацію про особливості життя та побуту певного лінгвокультурного колективу ускладнюють достовірне відтворення прагматичної цінності оригіналу при міжмовній комунікації. Відтак, можна зробити висновок, що декодування випадків лакуарності з метою досягнення повної адекватності перекладеного тексту репрезентоване у перекладознавчій науці як одна із пріоритетних задач перекладацького процесу.

Дослідники М.Ю. Марковина та Ю.О. Сорокін у своїх наукових працях визначають дві основоположні стратегії елімінації лакун: заповнення, що полягає у процесі розкриття смислу певного поняття (слова), що належить чужій лінгвокультурній спільності, та компенсація, що характеризується вибором найбільш близького за значенням і жанрово-стилістичними особливостями функціонального відповідника [2, с. 89]. Варіативність формування лакун у мовній системі зумовлює широкий вибір методів і способів їх делакунізації у межах обраної стратегії. Утім, обираючи стратегію декодування лакун, перекладач, насамперед, має орієнтуватися на доцільність збереження елементів чужої культури задля передачі національного колориту (форенізація/очуження) або їх наближенні/адаптації до культурних стереотипів мови перекладу (доместикація/одомашнення) [7, с. 251–252].

Для того, щоб дослідити феномен комбінування перекладацьких стратегій декодування лакуарності та характерних особливостей перекладу аудіовізуальної продукції, проаналізуємо принципи елімінування лінгво- та соціокультурних лакун на прикладі офіційно дубльованого телекомпаніями «1+1» та «Первый канал» міні-серіалу «*Sherlock*», україномовної дубльованої телеканалом Інтер версії телесеріалу «*Downtown Abbey*» та російськомовного субтитрованого серіалу «*The Crown*» на сайті *Orogo.tv*.

Найбільш виразно лінгвокультурні лакуни репрезентуються у лексичних системах порівнюваних мов, оскільки саме семантична наповненість лексичного складу відображає особливості світосприйняття та культури учасників міжмовної комунікації. Причиною виникнення *лексико-семантичних лакун* виступають не лише розходження у лексико-граматичному оформленні мовних систем, а й у семантичних обсягах, оскільки лакунарним може бути предмет, будь-який його компонент чи

навіть певна сема [4, с. 32]. До прикладу, у фрагменті 1 серії 1 сезону британського телесеріалу «*Downtown Abbey*» лексико-семантична лакунарність зумовлена відсутністю в українській мові відповідного денотата лексеми *solicitor*:

– *THE EARL OF GRANTHAM*: *So, Murray, what have you to tell me about the lucky Mr. Crawley? Nothing too terrible, I hope.*

– *MR. MURRAY*: *I've only made a few enquiries but, no, there's not much to alarm you. Matthew Crawley is a **solicitor**, based in Manchester.*

– *ГРАФ ГРЕНТЕМ*: *МЮРРЕЙ, що Ви розповісте про щастливця містера Кроулі? Сподіваюся, нічого жахливого.*

– *МІСТЕР МЮРРЕЙ*: *Я зробив лише кілька запитів, але хвилюватися немає про що. Метью Кроулі – **адвокат**. Живе у Манчестері.*

В англійській мові лексична одиниця *solicitor* використовується на позначення категорії адвокатів, які ведуть підготовку судових матеріалів для адвокатів вищого рангу. З огляду на особливості часової синхронізації реплік в аудіовізуальному перекладі перекладач вдається до генералізації, що, у свою чергу, призводить до часткової втрати одного з конотативних значень. Одним із можливих варіантів адекватного перекладу, на нашу думку, може виступати відповідник *молодший адвокат*.

Належність англійської мови до групи аналітичних мов, а української – до синтетичних зумовлює такі численні лакунізовані граматичні форми, як аломорфні категорії означеності/неозначеності (артикль), розмитість категорії роду та відмінків та ін. До прикладу, труднощі декодування граматичної лакуни роду в англійській мові можна простежити на прикладі дубльованого діалогу у 3 серії 3 сезону серіалу «*Sherlock*»:

– *SIR EDWIN*: *If this is some expression of familial sentiment <...>*

– *MYCROFT*: *Don't be absurd. I am not given to outbursts of brotherly compassion. You know what happened to **the other one**.*

– *СЕР ЕДВІН*: *Якщо Ваш мозок зараз затьмарюють сімейні почуття <...>*

– *МАЙКРОФТ*: *Та це абсурд. Я не схильний до спалахів братерських сентиментів. Ви знаєте що сталося з **іншим!**?*

В англійській мові означальне слово (англ. *determiner*) *other* гендерно-нейтральне і набуває рис гендерності лише у відповідному контексті, на противагу в українській мові простежується облігаторність актуалізації категорії роду в іменниках, прикметниках та інших частинах мови. Із ситуативного контексту незрозуміло, про кого йдеться. Імовірно, посилаючись на першооснову, літературні твори Артура Конана Дойла, де Шерлок і Майкрофт Холмси мали ще одного брата, перекладач україномовної версії перекладає лексему *other* означальним займенником чоловічого роду *інший*. У російськомовній версії дубляжу у межах часової синхронізації кадру та звукової доріжки дозволене використання прийому додавання *с другим братом*. Утім, у четвертому сезоні стає зрозумілим, що у родині Холмсів третьою дитиною була дівчинка. Отже, ні україномовну, ні російськомовну версію дубляжу діалогу не можна вважати адекватним перекладом, оскільки вони викликають когнітивний дисонанс у глядачів, зумовлений розходженням між вербальними та візуальними елементами кінотексту. У розглянутому випадку можливим варіантом компенсації граматичної лакуни, на нашу думку, виступає реномінація у межах контексту:

– *СЕР ЕДВІН*: *Якщо Ваш мозок зараз затьмарюють сімейні почуття <...>*

– *МАЙКРОФТ*: *Та це абсурд. Я не схильний до спалахів братерських сентиментів. Ви знаєте що сталося з **третьою дитиною (Холмсів)!**?*

оскільки опустити цю інформацію (*Ви ж знаєте що сталося <...> !?*) не виявляється можливим через прихований смисл, який несе у собі лексема *other*, вказуючи на наявність якоїсь таємниці у родині Холмсів, що підвищує інтерес глядацької аудиторії та натякає на її відкриття у 4 сезоні.

Поява стилістичних лакун зумовлена відсутністю в одній із мов слова або фразеологізма з таким самим стилістичним забарвленням, як у слова з ідентичним значенням в іншій мові. У російськомовній субтитрованій версії 5 серії 1 сезону серіалу «*The Crown*» перекладач уміло застосує перекладацьку стратегію заповнення стилістичної лакунарності, підібравши відповідник з однаковою конотативним значенням у корелюючих мовах:

– *PRINCE PHILIP*: *Anyway, what else am I supposed to do? Sit around and wait for you while you're **Queening**?*

– *QUEEN ELIZABETH*: *Queening?*

– *PRINCE PHILIP*: *Yes. **Queening**.*

– *QUEEN ELIZABETH*: *Maybe I'd like your help with the **Queening**.*

– *ПРИНЦ ФІЛІПП*: *В любом случае, что мне еще делать? Сидеть здесь и ждать тебя, пока ты **королевничаешь**?*

– *КОРОЛЕВА ЕЛИЗАБЕТА*: *Королевничаю?*

– *ПРИНЦ ФІЛІПП*: *Да. **Королевничаешь**.*

– *КОРОЛЕВА ЕЛИЗАБЕТА*: *Может, мне нужна твоя помощь с **королевничанием**.*

В англійській мові дієслово *queen* зазвичай використовується у неформальному спілкуванні та має здебільшого негативне стилістичне забарвлення, що посилюється через саркастичний характер розмови королівського подружжя. Декодуючи стилістичну, перекладач вдається до створення окаянізму, успішно зберігаючи характерні риси розмовного стилю та передаючи загальну атмосферу розмови.

Контактуючи з іншою культурою, учасники міжмовної комунікації завжди сприймають її через зафіксовані у свідомості уявлення власної, що робить незрозумілими для них незнайомі факти чужої культури [1, с. 115]. Притаманний кожній культурі характерний комплекс знань у поєднанні з національно-специфічними особливостями життя певного народу розглядається як провідна причина появи соціокультурної лакунарності. До прикладу, на початку 1 серії 4 сезону серіалу «*Sherlock*» у розмові згадується *Mivvies (Mivvi Ice Creams)*, морозиво, вкрите зверху фруктовим льодом із полуничним смаком, яке вироблялося у Великій Британії в період 1960–1990 рр. В україномовній дубльованій версії перекладач елімінує етнографічну лакуну, що транслює національне поняття англійського етносу (предмет тематичної підгрупи «Іжа») шляхом форенізації (збереження специфічного елемента) вдаючись до транскрипції:

– *SHERLOCK*: *Icelollyitis! What's your favourite?*

– *MRS. NORBURY*: *Well, really, I shouldn't...*

– *SHERLOCK*: *Go on!*

– *MRS. NORBURY*: *Do they still do **Mivvies**?*

– *ШЕРЛОК*: *Морозиво! Так! Яке Ви любите?*

- МІСІС НОРБЕРІ: Мені не варто...
- ШЕРЛОК: Кажіть!
- МІСІС НОРБЕРІ: А Мівві ще роблять?

У російськомовному дублюванні діалогу Шерлока та Місис Норбері перекладач обирає стратегію доместикації, адаптуючи чужомовну реалію, оскільки використання розширеного перекладацького коментаря неможливе через часові обмеження:

- ШЕРЛОК: Фруктовий лед! Отлично! Какой именно?
- МІСІС НОРБЕРІ: Вряд ли сейчас стоит...
- ШЕРЛОК: Ну же, смеее!
- МІСІС НОРБЕРІ: Когда-то обожала клубничный.

На нашу думку, україномовна версія дублювання фрагменту серіалу найбільш точно відображає прагматичні цілі оригінального кінотексту. Незважаючи на незрозумілість транслітерованої лексеми *Мівві* для звичайного глядача, мінімальна загальна ерудованість дозволяє йому здогадатися, що йдеться про певний вид морозива, який продавали у молоді роки Місис Норбері. У другому фрагменті перекладачеві доводиться повністю трансформувати останнє речення, оскільки правильно перекладена з погляду еквівалентності фраза *А клубничный (лед) еще делают?* може викликати у глядацької аудиторії запитання з огляду на сьогоднішній широкий асортимент смаків фруктового льоду. Як наслідок, при перекладі останнього речення втрачається аспект часу.

Висновки. Довільність вибору способів делакунізації оригінального кінотексту частково зумовлена внутрішніми орієнтирами перекладача, обумовленими індивідуальним емпіричним досвідом, достатньою фаховою компетенцією та контекстуальною ситуативністю вихідного тексту. Вимога текстової компресії в аудіовізуальному перекладі значно обмежує вибір способів і прийомів заповнення та компенсації лакун у межах стратегії форенізації та доместикації. Перспективою подальшого дослідження може стати поглиблене вивчення взаємозалежності вибору перекладацької стратегії від різновиду жанрових форм аудіовізуального перекладу.

Література:

1. Колода С.О. Текстові лакуни як маркери специфіки лінгвокультурної спільноти в романі А. Оза «Куфса Шхора». *Східний світ*. 2005. № 1. С. 115–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2005_1_13 (дата звернення: 01.12.2019).
2. Марковина И.Ю., Сорокин Ю.А. Культура и текст. Введение в лакунологию : учебное пособие. Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2010. 144 с.
3. Матківська Н.А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2015. № 3. С. 147–152. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_26 (дата звернення: 20.11.2019).
4. Янсоне І. Семантична багатозначність або омонімія. *Проблеми зіставної семантики*. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2004. 204 с.
5. Chaume F. Film Studies and Translation Studies: Two Disciplines at Stake in Audiovisual Translation. *Meta Journal*. 2004. Vol. 49. № 1. P. 12–24.
6. Coelh L.J. Subtitling and Dubbing: Restrictions and Priorities. URL: <https://www.translationdirectory.com/article326.htm> (дата звернення: 20.11.2019).
7. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training / revised edition. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009. P. 278.
8. Kovačić I. Subtitling and Contemporary Linguistic Theories. Translation, a Creative Profession: Proceedings XIIth World Congress of FIT – Belgrade, 1990. Beograd :Prevodilac, 1991. P. 407–417.

Krasulia A., Krymova A. Linguistic and sociocultural lacunarity elimination in audiovisual translation (case study of a British TV series)

Summary. The article focuses on the theoretical and practical rational for the elimination principles of linguistic and sociocultural lacunarity in audiovisual translation (casestudyof a British TV series). The relevance of the chosen topic is determined by the world cinema popularization and rapidly expanding volume of the original audiovisual content distribution to non-English speaking regions. The study provides the functional features of audiovisual translation and determines the adequate translation criteria for the target text. Two key types of original audiovisual content rendered by a foreign language means are distinguished within audiovisual translation typology, such as doubling and subtitling. The study analyzes the ways subtitling/doubling procedure restrict translator's actions when choosing the relevant strategy for rendering non-equivalent vocabulary, namely lacunae and culture-specific words. The circumstances of an optional choice of the target text lacunarity elimination are clarified. The proposed research identifies the influence of a lexical unit compositional structure, functioning peculiarities of the ethnocultural lexical layer and nationally marked units of correlated languages on lacunarity in crosslingual and crosscultural communication. The correlation between lacunarity elimination methods and specific nature of audiovisual translation within the chosen translation strategies (foreignization/domestication) is analyzed via the illustrative material of some popular British TV series, such as, *Downtown Abbey*, *Sherlock*, *The Crown*. The paper offers a detailed analysis of the elimination procedure of linguistic and sociocultural lacunae subtypes, namely lexical, grammatical, stylistic, ethnographical one. The authors come up with valuable conclusions regarding scientific findings and further research on the topic.

Key words: lacuna, lacunarity, audiovisual translation, doubling, subtitling, translation strategies, foreignization, domestication.